

گذرگاه زیارتی تجاری شهر

پس از دفن پیکر مطهر امام(رضاع) در باغ حمیدبن قحطبه که بین نوغان، سناباد و توس واقع بود، راه ارتباطی بین این سه مکان از کنار مدفن حضرت انتخاب شد و این مسیر در طول زمان به صورت یک گذرگاه زیارتی تجارتی به‌نام «بازار» درآمد. چون زیارتگاه‌ها همیشه از مراکز

تا آنجا که حافظه مردم و اسناد تاریخی یاری می‌کند حدود ۱۰ بازار اصلی در اطراف حرم وجود داشته‌است. «بازار بزرگ» که در حاشیه غربی حرم بوده و از کنار مسجد گوهرشاد می‌گذشته، بازار «قیصریه» که تا میانه‌های دوره

بازارهایی که دیگر نیستند

صدیق‌ه‌سادات

بهشتی! شهر که ساخته می‌شد اولش آب بود؛ چشمه‌ای، رودخانه‌ای، قناتی. ولی مشهد با بقیه شهرها فرق داشت. مشهد حول یک‌نگین ارزشمند شکل گرفت. حرم امام(رضاع) باعث و بانی یک شهر بود و آدم‌هایی که اسمشان شد مجاور. مجاورها ساکن شهری شدند که دلیل و اساسش یک حرم بود. حالا همه چیز حول همین حرم شکل گرفت. مردم روزی‌شان را، نمک سفره‌شان را هم از برکت همین حرم تأمین کردند. بازارها که همیشه رگ‌های اقتصاد و اجتماع مردم بودند اطراف این قلب تپنده شکل گرفتند. بازارهایی که کاسبان و حبیبان خدا زنده نگهش داشتند تا اقتصاد شهر رونق بگیرد، زائران و عاشقان بیایند و بروند و شهر پابرجا بماند. رونق شهر مشهد هم به همین بازارها و برکتی است که از حضور زائران امام هشتم(ع) به آن سرازیر شده؛ بازارهایی که تعداد و انواعشان خیلی بیشتر از امروز بوده است. می‌خواهیم سری بزنیم به بازارهایی که روزی مردم مشهد را در اطراف حرم تأمین می‌کردند.

۱۰ بازار اصلی اطراف حرم

آن زمان این‌طور بود که بازارها یا به نام سازنده و معمارشان بودند و یا چیزی که در بازار ارائه می‌شد را می‌گذاشتند به‌عنوان اسم بازار. بازارها همیشه هم دارای شکل و شمایل خاص و راسته بزرگی نبودند. گاهی چند تا دکان گرد هم می‌شدند بازار و بازارچه دور حرم؛ زائرهای امام هشتم(ع) هم می‌دانستند می‌توانند توی همین دکان‌ها سوغاتی برای اهل و عیالشان تهیه کنند. تا آنجا که حافظه مردم و اسناد تاریخی یاری می‌کند حدود ۱۰ بازار اصلی در اطراف حرم وجود داشته‌است. «بازار بزرگ» که در حاشیه غربی حرم بوده و از کنار مسجد گوهرشاد می‌گذشته، بازار «قیصریه» که تا میانه‌های دوره قاجار هنوز برقرار بوده، بازار «حجاران» که نامش بازار «آغچه» (نام یکی از همسران سلطان حسین بایقرا) بوده، بازار «کلاهدوزان اول» که پشت انبار صحن عتیق بوده و سال ۱۳۴۵ خراب می‌شود، بازار «وزیر نظام» که راسته برازها بوده و بخشی از رواق دارالولایه و صحن جمهوری اسلامی را روی آن ساختند، بازار «کفاشان» که بخش دیگری از رواق دارالولایه را روی این بازار ساخته‌اند، بازار «زرگرها» که یکی از معروف‌ترین بازارهای مشهد بوده و بین صحن کهنه و نو قرار داشته، بازار «چهارسوق

تجاری پررونق زمان بوده‌اند می‌توان بازار سناباد توس را از قدیمی‌ترین بازارهای ایران دانست. این بازار در طول زمان دستخوش تغییراتی شد و در چند نوبت به چندین بخش تقسیم شد. نخستین بار در زمان شاه عباس بزرگ با احداث صحن عتیق رضوی بازار سراسری مشهد به

قاجار هنوز برقرار بوده، بازار «حجاران» که نامش بازار «آغچه» (نام یکی از همسران سلطان حسین بایقرا) بوده، بازار «کلاهدوزان اول» که پشت انبار صحن عتیق بوده و سال ۱۳۴۵ خراب می‌شود، بازار «وزیر نظام» که راسته برازها بوده

روزی مردم شهر در اطراف حرم مطهر رضوی

۱۲۰۰ سال کسب روزی حلال به برکت آقا

میدان»، بازار «سنگ‌تراش‌ها» که با بازار حجاران فرق می‌کرد و در ضلع غربی حرم مطهر قرار داشت و بازار «کلاهدوزان دوم» که مکان دقیق آن معلوم نیست، موقوفه ملاعلی نائینی بود و در کتاب‌هایی مانند مطلع‌الشمس و فردوس‌التواریخ به نام آن اشاره شده و گویا در نیمه دوم دوره قاجار خراب شده‌است.

بازار ساعت؛ جایی نزدیک صحن عتیق

یکی از معروف‌ترین بازارها که امروزه دیگر نشانی از آن نیست، بازار ساعت بود. این بازار در شمال بست بالاخیابان (بست شیخ طوسی) قرار داشت؛ جایی که حالا ساختمان کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی قرار دارد. دلیل نام‌گذاری این بازار، قرار گرفتن آن در کنار ایوان غربی صحن عتیق بود؛ یعنی همان ایوانی که در دوره مظفرالدین‌شاه، روی آن ساعت نصب کردند و به ایوان ساعت مشهور شد. البته از گزارش‌های تاریخی چنین برمی‌آید که بازار ساعت، پیش از نصب ساعت در ایوان غربی صحن عتیق هم وجود داشته، اما اینکه در آن زمان، این بازار چه اسمی داشته، معلوم نیست. براساس

دو پاره تقسیم شد و در دو طرف ضلع شمالی و جنوبی آن صحن قرار گرفت. دومین بار در سال ۱۳۰۸ شمسی با احداث فلکه حضرت بازار سراسری مشهد دوباره تقسیم شد و این بار با پدیدآمدن رقیب اقتصادی جدیدی به نام خیابان، از اعتبار سنتی بازار کم شد. سومین مرتبه در سال

و بخشی از رواق دارالولایه و صحن جمهوری اسلامی را روی آن ساختند، بازار «کفاشان» که بخش دیگری از رواق دارالولایه را روی این بازار ساخته‌اند، بازار «زرگرها» که یکی از معروف‌ترین بازارهای مشهد بوده و بین صحن

حرم، تخریب و محوطه آن بعدها، اواخر ۱۳۶۰ به بخشی از ساختمان کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی تبدیل شد.

بازار سنگ‌تراش‌ها

بازار سنگ‌تراش‌هایی که از بازارهای قدیمی مشهد بود که بقایای آن در سال ۱۳۵۴ تخریب شد. این بازار از طریق دروازه غربی ایوان عباسی در صحن عتیق، به حرم رضوی راه داشت و همین‌طور که از اسمش پیداست به کار سنگ‌تراشی اختصاص داشته؛ هنری که در مشهد، پرتعداد و پرسابقه بوده‌است. انتهای این بازار به حدود باغ رضوان و احتمالاً قبرستان مشهور قتلگاه منتهی می‌شد و به دلیل آنکه یکی از معابر اصلی شهر بود، رونق زیادی داشت. داخل این بازار و به سمت غرب، راسته دیگری وجود داشت که به آن «بازار حصرتی» می‌گفتند؛ جایی که علاوه بر مغازه‌های رنگارنگ، حمام‌های حصرتی و متولی نیز در آن قرار داشت. اسم دیگری که در متون تاریخی برای بازار سنگ‌تراش‌های مشهد ذکر شده، آغچه یا آقاچه است. ظاهراً به دلیل رکود اقتصادی و شرایط نامناسب مشهد در نیمه دوم سلطنت ناصرالدین‌شاه، بازار سنگ‌تراش‌ها برای مدتی از رونق افتاد و حتی در سال ۱۳۰۰ قمری، به سمت و سوی خرابی رفت. به‌همین دلیل، عبدالوهاب‌خان آصف‌الدوله، متولی وقت، این بازار را به صورت اساسی تعمیر کرد و حجره‌های آن را اجاره داد. بر اساس طومار عضدالملک، بازار سنگ‌تراش‌ها یکی از مستغلات وقفی آستان قدس رضوی محسوب می‌شد و معبر ارتباطی صحن عتیق تا قبرستان قتلگاه بوده‌است.

در این بازار، ظروف سنگی تزئینی مثل کوزه، قلیان، قدح، جام، دوات جوهر، هاون، قابلمه، دیگ، ظروف آشپزخانه و حتی سنگ‌قبر تراشیده می‌شد. احتمالاً دیزی‌های ساخته شده از سنگ هرکاره، یا به قول مشهدی‌ها «هرکره» هم در بازار سنگ‌تراشان تولید می‌شد و در معرض فروش قرار می‌گرفت.

این بازار اولش در سال ۱۳۱۱ و ضمن ساخت فلکه شمالی با تخریب روبروه و بخشی از آن به فلکه و فضای شمالی آن اضافه شد. با این حال، نصف بازار، همچنان برقرار بود تا اینکه در اجرای طرح توسعه حرم رضوی و ایجاد دومین فلکه حصرتی در سال ۱۳۵۴، آن را هم به صورت کامل تخریب کردند. سنگ‌تراشان این بازار، به یک گاراژ قدیمی در کنار کوچه ملک (بالاخیابان) و بازارهای دیگر اطراف حرم نقل مکان کردند.

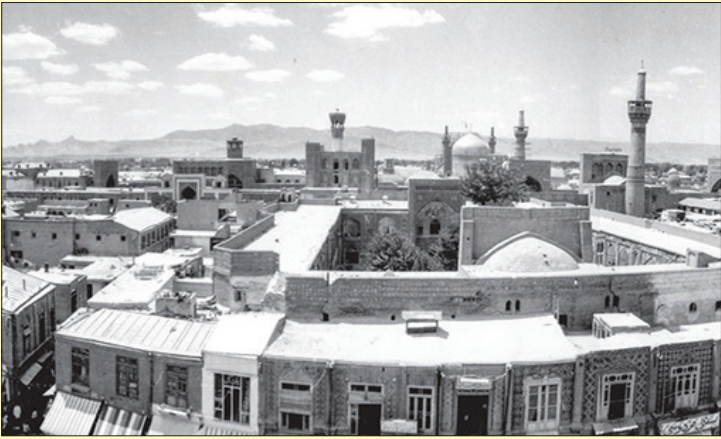

روایت

روایتی تاریخی از محلی برای کسب و کار در داخل حرم

از کتاب‌فروشی تا ساعت‌سازی

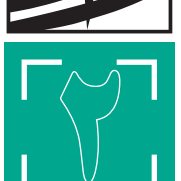
خیاط‌خانه‌ای در حرم رضوی

مکانی مانند حرم مطهر امام (رضاع) با توجه به وسعت اماکن متبرکه و نیازهایی که برای استفاده از منسوجات و پارچه‌های مختلف دارد، حتماً باید محلی را به منظور رفع این‌بخش از نیازهایش در اختیار داشته‌باشد. افزون بر البسه مورد نیاز خدمتگزاران، تولید پرده‌ها، روپوش‌ها و مواردی از این دست هم ضروری است. به همین دلیل از دوره صفویه به بعد، در حرم مطهر مکانی به نام «خیاط‌خانه مبارکه» تأسیس شد که در دوران حاضر هم با شکل خاص و مسئولیت‌های ویژه خود به کار ادامه می‌دهد. تا دوره قاجار، وظیفه خیاط‌خانه، دوخت و تعمیر لباس خدمه و منسوجات مورد نیاز اماکن متبرکه و مجموعه‌های وابسته به آستان‌قدس رضوی بود. اما از اوایل سال ۱۳۰۰، بعضی از مسئولیت‌های این بخش به

من حسنت نیت‌زید فی رزق‌من حسن بره فی اهل نیت‌زید فی عمره

هرکس نیتش خیر باشد روزی‌اش زیاد گردد و هرکه با خانواده خود خوش‌رفتاری کند عمرش طولانی شود.

اشاره

بازاری به‌نام واقعی بزرگ

عباسقلی خان شاملو بیگلر بیگی از نسل طایفه‌ای است که در شکل‌گیری حکومت صفوی نقش مؤثری داشتند. عباسقلی خان مدرسه‌ای ساخت و ۷۶ پارچه آبادی وقفش کرد که در این مدت چند هزار طلبه را تربیت کرده‌است. عباسقلی خان همان بیگلربیگ، والی خراسان بزرگ است که روزگاری در عهد صفویه خطر هجوم ازبک‌ها را از سر مردم مشهد و خراسان دور کرد. عباسقلی خان مردی مسلمان و پرهیزگار بود و موقوفات زیادی از جمله بازار را به یادگار گذاشته‌است. این بازار قدیمی که زمانی بسیار پررونق بود، حالا سازه‌ای قدیمی است که هر چند مغازه‌داران زیادی در آن فعال هستند، اما رونق گذشته را ندارد.